

Göstergebilimsel Bir Okuma ile Harnâme'nin Söylem Analizi

Discourse Analysis of Harname with a Semiotic Reading

Öz

Ruken KARADUMAN*

*Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Bayburt, Türkiye.
e-posta: rukenkaraduman@bayburt.edu.tr
ORCID: [0000-0003-3059-9424](https://orcid.org/0000-0003-3059-9424)
ROR ID: ror.org/050ed7z50

Gönderilme Tarihi / Received Date

11.11.25

Kabul Tarihi / Accepted Date

02.02.26

Yayın Tarihi / Publication Date

21.03.2026

Atıf/Citation: Karaduman, R., Göstergebilimsel Bir Okuma ile Harnâme'nin Söylem Analizi *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 33, 165-182
doi.org/10.30767/diledeara.1821698

Hakem Değerlendirmesi:

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlеме.

Çıkar Çatışması:

Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek:

Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review:

Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest:

The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support:

The author declared that this study has received no financial support

Dil ve Edebiyat Araştırmaları

Dergimizde yayımlanan makaleler CC-BY-NC-ND lisansı altında açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Language and Literature Studies

The articles published in our journal are published as open access under the CC-BY-NC-ND license.
[tded.org.tr](https://doi.org/10.30767/diledeara.1821698) | 2025

Göstergebilimin kurucusu kabul edilen Peirce'den itibaren metnin esas alındığı göstergebilimsel değerlendirme yöntemi metin çözümlemelerinde ön plana çıkmaktadır. Farklı disiplinlerin de ilgi odağı olan bu yöntemle metnin uzamı, bakış açısı, zamanı, izleği, dili çözümlemeye çalışılmakta; böylece metnin derinliklerinde bulunan mesajların gün yüzüne çıkarılması mümkün olmaktadır. Göstergebilimsel çözümlemelerde metindeki anlam, parçalara ayrılır ve metaforlar, kodlar aracılığıyla söylem, anlatı ve temel yapının düzeni yeniden kurulur. Metin içi anlamsal ilişkilerin göstergebilimsel yöntemle irdelenmesi ile metnin çokanlamlı yapısının ortaya çıkması sağlanır. Harnâme, Şeyhî tarafından 15. yüzyılda kaleme alınmış hicviye türünde bir mesnevidir. Bu çalışmada 126 beyitlik bir eser olan Harnâme, göstergebilim çerçevesinde ele alınmış ve eser; anlamın kurulma, düzenlenme, iletim şekilleri üzerinden izah edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda göstergebilimsel temel kavramlar açıklanmış; metin, anlam kavşakları gösterilerek kesitleme işlemine tabi tutulmuş, kahramanlar, zaman, uzam açısından değerlendirilmiştir. Eşeğe dair göstergeler Türk atasözü ve deyimleriyle metinlerarasılık açısından incelenmiştir. Böylece metnin derin yapısında gizlenen anlamların gün yüzüne çıkarılması amaçlanmıştır. Eserde kahramanların ve uzamın sembolik değerlerinin söylem yapısı içinde etkin bir işlev yükledikleri; kahramanların fiziksel ve ruhsal yapılarının doğal ve inandırıcı edimleriyle paralel tutuldukları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Göstergebilim, gösterge, mesnevi, Şeyhî, Harnâme

Abstract

Since Peirce, considered the founder of semiotics, the semiotic evaluation method, which focuses on the text itself, has come to the forefront in textual analysis. This method, which is also the focus of interest for various disciplines, attempts to analyze the text's space, point of view, time, theme, and language; thus, it becomes possible to bring to light the messages hidden within the text. In semiotic analyses, the meaning in the text is broken down into parts, and the discourse, narrative, and basic structure are reconstructed through metaphors and codes. By examining the semantic relationships within the text using the semiotic method, the polysemous structure of the text is revealed. Harname is a satirical mesnevi written by Şeyhi in the 15th century. This study examines Harname, a work of 126 couplets, within a semiotic framework, attempting to explain it through the methods of constructing, organizing, and transmitting meaning. In this context, fundamental semiotic concepts are explained; the text is subjected to a process of segmentation by showing its points of semantics; and the characters are evaluated in terms of time and space. Signs related to the donkey are examined intertextually through Turkish proverbs and idioms. Thus, the aim is to uncover the hidden meanings within the text's deeper structure. It is observed that the symbolic values of the characters and space play an active role within the discourse structure; and that the physical and psychological structures of the characters are kept parallel to their natural and believable actions.

Keywords: Semiotics, indicator, mesnevi, Şeyhi, Harname

Giriş

İnsan, duygu ve düşüncelerini aktarırken sosyo-kültürel yapının etkisiyle oluşan ortak bir dilsel sistem kullanır. Kültürel birikimin aktarılması için ihtiyaç duyulan bu ortak sistem, aslında bir göstergeler topluluğudur. Malzemesi dil olan her anlatı da bir göstergeler dizgesi olduğundan göstergebilim, metnin derin yapısındaki örtük anlamları çözümleme sürecinde bilhassa son dönemlerde sıkça kullanılan, önemli yöntemlerden biri haline gelmiştir.

Gösterge “kendisi dışında başka bir şeyin yerine geçen nesne, kavram ya da değer” (Kalelioğlu, 2020, s. 39) veya “kendi dışında bir şeyi temsil eden ve dolayısıyla bu temsil ettiği şeyin yerini alabilecek nitelikte olan her çeşit biçim, nesne, olgu, vb.” (Rifat, 2020, s. 115) olarak tanımlanabilir. Göstergeler, bir nesnenin yerini tutarken yapısal açıdan farklı özellikler gösterir; ancak işlev bakımından benzer özellikler taşırlar. Göstergenin temel işlevi, bağlam içerisinde iletişimin gerçekleşmesini sağlamak üzere yerine kullanıldığı yani temsil ettiği kavram ya da nesneyi doğru biçimde belirtmektir (Kalelioğlu, 2020, s. 51). Zira göstergeler, metnin anlam evrenini yapılandıracak şekilde birbiri ile yoğun bir etkileşim içindedir.

Peirce’e (1965, s. 99-100) göre göstergenin anlamlandırılabilmesi için gösterge, yorumlayan ve nesne arasında bağlantı kurmak önemlidir. Nitekim yorumlama sürecinde, göstergeyi zihninde oluşturan yorumlayan ile gerçek dünyadaki karşılık olan nesne arasında bağlantı olmadığında anlamlandırma mümkün olmaz. Saussure, göstergenin fiziksel görüntüden ve çağrıştırdığı zihinsel bir yansımadan oluştuğunu söyler. Böylece fiziksel biçim ve zihinsel kavram birlikte dış dünyanın kavranış şekillerini teşkil eder. Saussure, bir gösteren ve gösterilenden meydana gelen göstergenin anlamı olan fiziksel bir nesne olduğu fikrindedir. Araştırmacıya göre gösteren, göstergenin algıladığımız imgesi iken gösterilen de gösterenin işaret ettiği zihinsel kavrama karşılık gelir (Fiske, 2014, s. 124–127). Bu bağlamda gösterenlerin anlatım düzlemini, gösterilenlerin ise içerik düzlemini oluşturduğu söylenebilir (Barthes, 2014, s. 47).

Dilbilim sözcüğü örnek alınarak türetilen göstergebilim “göstergeleri inceleyen bilim dalı” veya “göstergelerin bilimsel incelemesi (Rifat, 2019, s. 11) olarak ifade edilmektedir. Göstergebilim, yüzeysel bir ilk okumada hemen anlaşılmayan örtük (soyut) anlamları, dizgenin anlam çerçevesi içinde arar (Kalelioğlu, 2020: 51). Göstergebilim, anlamsal üretim olgusunu inceleyen ve yeniden yapılandıran bilimsel bir yaklaşım olarak gösterge dizgelerinin betimlenmek, göstergelerin bağlantılarını saptamak, anlamların eklemlenerek nasıl oluştuğunu bulmak, gösterge dizgelerini sınıflandırmak gibi amaçlarla epistemolojik, metodolojik, tümü kapsayıcı, tutarlı bir kuram olarak varlık gösterir (Rifat, 2020, s. 113-115).

Göstergebilim; dilbilim, insanbilim ve bilgi kuramı gibi birçok alanın sistemli etkileşiminin neticesinde ortaya çıkmıştır. Göstergebilim, kendi üstdilini dilbilimden istifade ederek oluşturmuş; felsefe, mantık, folklor alanlarından terimleri kullanmıştır (Kalelioğlu, 2020, s. 31). Bu üst dil anlamlar dünyasını, anlamlar ağını yeniden oluşturup sergilerken göstergebilimin nitel araştırma yöntemi ile de sosyal ve kültürel bağlamda dil kullanıcılarının oluşturduğu sosyal olaylar ele alınmaktadır (Rifat, 2018, s. 32).

Göstergebilim, dilbilgisel ve biçimsel düzenden ziyade metindeki anlam üretim süreci ile ilgilidir. Nitekim her metin yeni bakış açılarına göre yeniden anlamlandırılacak bir kaynak teşkil eder. Bir yazının metin olabilmesi için iletişim işlevini yerine getirmesi, başı ve sonu belli kapalı bir yapı oluşturmaları gerekir (Uçan, 2013, s. 37). Yapı ise biçim ve içerikten oluşmaktadır.

Bir anlatı metninin yapısı eylem, karakter, olay ve ortamdandır. Göstergebilimde metin (gösterge dizgesi) ile metni üreten kişi (yazar) arasındaki ilişkiler, metnin üretildiği zaman ve uzam, metni üreten kişinin koşulları ve amaçları yani metnin yaratım koşulları değerlendirilmiştir (Rifat, 2018, s. 46). Bu doğrultuda XV. yüzyılda Şeyhî tarafından kaleme alınmış bir hicviye örneği olan Harnâme göstergebilim ölçütleri çerçevesinde ele alınmıştır. 126 beyitten oluşan eserin yazılış nedeni şöyledir: Germiyan'da tabip olarak çalışan Şeyhî, Çelebi Sultan Mehmed'in Karaman seferi sırasında Ankara'da rahatsızlanması üzerine sultanın yanına çağrılır. Tedavide başarı göstermesi kendisine Tokuzlu köyünün tımar olarak verilmesini ve sultanın özel tabibi payesini almasını sağlar. Böylece ilk "reisü'l-etibba" yani hekimbaşı unvanını da alan Şeyhî'nin, Tokuzlu köyüne giderken tımarın eski sahiplerince yolu kesilir. Eşyaları çalınan ve dövülen Şeyhî, bu durumu Harnâme adlı eseri ile bazı sembolik, örtük bir anlatımla sultana bildirir (Şentürk, 1999, s. 25). Bu nedenle alegorik bir özelliğe sahip olan eser, göndergeler dünyasının çeşitliliği bakımından dikkat çekici bir görünüm arz eder.

Harnâmenin göstergebilim açısından incelemesi

Birbiri ile ilişkili olaylar dizisi, anlatıcı, uzam ve zaman bir anlatının belirleyici öğeleridir. Anlatılarda genel olarak özne ile nesne arasındaki durumlar ve dönüşümler aktarılmaktadır. Bu durum ve dönüşümler, birbiriyle bağlantılı olaylar dizisindeki öznenin yaptığı veya maruz kaldığı edimleri belirtir (Kalelioğlu, 2020, s. 82). Dolayısıyla öncelikli olarak göstergebilim açısından incelenecek bir eserin kesitlere ayrılması önem arz eder.

Kesitleme işlemi anlam kavşaklarını gösterecek okuma biçimlerini saptamak için kullanılır. Bu şekilde kişilerin rolleri, davranışları, bu davranışların gerçekleştiği uzam ve zaman belirlenir. Metin içinde belli sahnelerin saptanmasıyla da metnin anlam kavşaklarına ayrılması mümkün olur. Böylelikle anlatımda kişilerinin belli bir zaman ve uzam bütünlüğü içindeki durumu belirginleşir. Yapısal öğelerden birinin değişmesiyle de yeni bir sahne ortaya çıkar. Sahneler arasındaki ayırım, sahnelerin geçirdiği dönüşümü ve anlamın düzenleniş doğrultusunu yakalamaya fırsat sunar (Rifat, 2018, s. 38). Kesitleme ölçütleri arasında şunlar gösterilebilir:

Basımsal ayrılığa göre kesitleme

Zamansal ayrılığa göre kesitleme

Uzamsal ayrılığa göre kesitleme

Kişi ayrılığa göre kesitleme

Mantıksal ayrılığa göre kesitleme

Harnâme'de bu kesitleme ölçütlerinden biri olarak tercih edilen mantıksal ayrılığa göre şu şekilde kesitleme yapılabilir:

1.Kesit:

Zor şartlarda çalıştırıldığı için oldukça zayıflamış ve yara bere içinde bir eşek vardır.

Eşek, bir gün sahibi tarafından serbest bırakılır ve gezinirken bir tarlada otlayan semiz ve güçlü öküzleri görür.

2.kesit:

Öküzlerin sağlıklı halleri, ses ve boynuzları eşeğin onlara özenmesine neden olur.

Eşek, şekilsel olarak birbirlerine benzemelerine rağmen öküzlerden neden bu kadar farklı olduğunu sorgulamaya başlar.

3. kesit:

Eşek, aklındaki sorulara yanıt aramak üzere yaşlı ve bilge bir başka eşiğin yanına gider.

Bilge eşek, öküzlerin buğday işledikleri için rızık sebebi olduklarını, kendisinin ise odun taşımak gibi bir işle ancak elindeki kadarına sahip olabileceğini anlatır.

4. kesit:

Eşek, bilge eşiğin yanından ayrıldıktan sonra gördüğü yeşil ekinlerle dolu bir tarlaya girer.

Tarladaki ekinlere zarar verir ve neşe içinde bağırıp çağırırken bu sesleri duyan tarla sahibi eşiğin olduğu yere gelir.

Adam, gördüğü manzara karşısında kendine hâkim olamaz ve eşiği önce döver; sonra da kulak ve kuyruğunu keser.

5. kesit:

Eşek can acısıyla oradan uzaklaşırken bilge eşekle karşılaşır ve ona durumunu: “Boynuz umdukulaktan ayrıldım” şeklinde anlatır.

Genel bir değerlendirme ile bu kesitlemeye bakıldığında eşiğin başlangıçta zor şartlara rağmen bulunduğu duruma karşı bir başkaldırısı olmadığı görülmektedir; ancak o, daha sonra nelere sahip olabileceğini görüp kendini başkalarıyla mukayese içine girdiğinde bir dönüşüm yaşar. Bu dönüşüm, hikâyenin devinimi açısından önem arz eder. Asıl edimlerin yer aldığı olaylar zinciri bu şekilde başlar. Eşiğin başlangıçtaki durumunun değişimi, yani palandan kurtulup bir miktar rahat etmesi daha fazlasını istemesine yol açar. Başlangıç ve bitiş arasındaki değişimin esasını oluşturan bu değişim ise, karşılaştığı kişilerin edimleriyle şekillenir. Nitekim eşiğin sahibi tüm maceranın müsebbibi konumundadır. Onun hayatını zorlaştıran ve eziyet eden bu adam, eşiğin hak ettiğinden daha azıyla yaşamasına sebep olur. Eşiğin daha da zor duruma düşüren asıl olay ise bilge eşiğin mesajını tam olarak aktaramamasıdır. Bu, sabırsız ve akılsız eşiği kötü sonuna yaklaştırır. Öküzlerin kendisiyle aynı şekilsel özelliklerde olmasına rağmen talihi sembolize eden taç misali boynuzları da eşiğin kıskançlık duygusuna kapılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla yine sağlıklı ve güçlü görünümleriyle öküzler, eşiğin kendisini onlarla mukayese ederek bir çıkmaza girmesinin ilk sebebi konumundadır.

Eşek göstergesi ve ilintili göstergeler

Her söylemin bir ideolojisi vardır ve söylem tercihleri üzerinden ben/ biz- öteki/ ötekiler kütüplüğü vurgulanır (Çoban, 2003, s. 69). Bu bağlamda kavram ve nesnelere dair göstergelerin söylemsel durumları değişiklik gösterir. Anlatıda anlatıcı, eşek; öküzler, eşiğin ve öküzlerin sahibi, bilge eşek olmak üzere 5 söylem kategorisinden söz edilebilir.

Harnâme’de kişiler öncelikle varoluşsal özellikleri ile sonra da verilmek istenen mesaja uygun edim ve işlevleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle Harnâme, eşiğin betimlenmesi ile başlar. Bu betimleme eşek ile ilgili zayıflık, çaresizlik, açlık, yorgunluk, sağlıksız olma hâlini ifade eden göstergeleri içerir. Eşiğe dair göstergeler; anlatıcı, eşiğin kendisi, bilge eşek ve eşiğin sahibi bağlamında değerlendirilmelidir. Anlatıcıya göre değerlendirildiğinde eşek fiziksel özellikleri ve

durumuyla ön plana çıkmaktadır, eylemleri sınırlıdır. Eşek zayıf, tüyleri yüklerden dökülmüş, dudağı sarkmış, çenesi düşmüş, ufaldıkça ufalarak köpek artığı kadar kalmış bir varlıktır:

Bir eşek var idi za'îf ü nizâr
Yük elinden katı şikeste vü zâr

Gâh odunda vü gâh suda idi
Dün ü gün kahr ile kısıda idi

Ol kadar çeker idi yükler ağır
Ki teninde tü komamışdı yağır

Nice tü kalmamışdı et ü deri
Yükler altında kana batdı deri

Eydür idi gören bu sûretlü
Tan degül mi yürür sünük çatlu

Dudağı sarkmış u düşmüş enek
Yorılır arkasına konsa sinek

Toğranur idi arpa arpa teni
Gözi görünce bir avuç samanı

Kargalar dirneği kulağında
Sinegün seyri gözi yağında

Arkasından alınsa palanı
San ki it artıydı kalanı (Timurtaş, 1981, s. 27-29)

Metinde eşeğin durumunu belirten göstergeler olumsuzdur ve toplumun kültürel kodlarında da eşek hemen hemen aynı göstergelere sahiptir. Zira “eşek sudan gelinceye kadar dövme, eşek gibi (herhangi bir şeyi) yapmak, eşek derisi gibi” ifadeleri, eşeğin yük taşımak, tüyüyle değil de derisiyle bilinmek, yavaş hareket etmek, su taşımak gibi özelliklerine işaret eder. Harnâme’de de eşek göstergesi metnin başlangıcında “yük” ile özdeşleştirilmiş, eşeğin fiziksel durumu buna bağlanmıştır. O, sürekli olarak odun-su taşıma eylemleriyle ön plandadır ve bu eylemler onun var oluşunu şekillendirmiştir. Ayrıca eşek oldukça açtır, ölüme yakın görülmektedir ki kargalar kulağında, sinekler gözünün yağındadır; ancak onları kovamamaktadır. Bu noktada anlatıcının kullandığı göstergeler eşeğin edilgenliği, yetersizliği ve pasifliği üzerine yoğunlaşmıştır. Sırtına konan sinekten bile yorgunluk hissedecek derecede dayanıksız olan eşeğin dudak ve çenesinin düşmüş olması da bitkinlik göstergesidir.

Eşeğin kendine bakışı metinde öküzle karşılaştırmalı biçimde verilerek öteki durumundaki öküzler üzerinden söylemin ideolojisi de inşa edilmektedir. Miskin eşek hayranlıkla seyrettiği öküzleri; fiziksel, durumsal ve eylemsel olarak kendisiyle karşılaştırır. Göstergibilimde anlamın

öğeler arası benzerlik veya karşıtlık ilişkileriyle kurulabileceğİ belirtilir. Derin düzeydeki öğelerin karşılıklı tanımlanmasıyla anlamlamanın temel yapısı ortaya çıkar (Rıfat, 2018, s. 32). Derin yapı birbirine karşıt veya birbirini tamamlayan kavram çiftleriyle kurulurken metnin iletisi derin yapıyla sezdirilir (Akkoyun Koç, 2021, s. 25). Bu noktada eşeğın sinekleri kovmaya gücü yetmeyen (fersiz) gözlerine karşılık öküzlerin ateşli gözleri; zayıf, kan revan içindeki vücuduna karşılık onların gergin (dolgun) göğüsleri vardır. Diğeri adı olan “uzun kulaklı”ya uygun şekilde onun başında göze çarpan fiziksel özelliğİ kulaktır. Öküzlerse bazısının ay gibi, kiminin halka halka yay gibi boynuzlarıyla görölmektedir. Eşeğın zayıflığınİ işaretleyen göstergelerine karşılık öküz göstergeleri “güç” ve “dayanıklılık” ile bağlantılıdır. Harnâme’de karşıt grup (diğeri) olarak seçilen öküzler eşeğın zıttı göstergelerle şöyle betimlenmiştir:

Gördi otlakda yürür öküzler

Odlu gözler ü gerlü göğüzler

Sömürüp eyle yirler otlağı

Ki çekicek kılın tamar yağı

Boynuzı ba’zısının ay bigi

Kiminün halka halka yay bigi

Böğrişüp çün virürler âvâze

Yankulanurdı tag u dervâze

Har-ı miskîn ider iken seyrân

Kaldı görüp sığırları hayrân

Geh yürürler ferâgat u hoş-dil

Gâh yayla vü kışla geh menzil

Ne yular derdi ne gam-ı pâlân

Ne yük altında haste vü nâlân (Timurtaş, 1981, s. 28-30)

Boğaya veya öküzlerin mitlerde de karşımıza çıkan kültürel değeri göstergesi olan nitelikleri burada eşeğın bakış açısından yine değeri ve yücelik ifade eden “odlu gözler, gerlü göğüzler, sömürüp yirler otlağı, çekicek kılın, tamar yağı, böğrişüp virürler âvâze yankulanurdı tag u dervâze” gibi göröntüsel göstergelerle ifadesini bulmaktadır. Öküz veya boğaya, mitolojik düşüncede çoğalmayı sembolize eden Ay Tanrı’nın yeryüzündeki simgesidir. Uygur menşeli mitinde boğaya ecdat devletin kurucusudur. Antropomorf boğaya, Oğuz boylarında Oğuz Kağın’ın ve Uygurlarda Buka Han’ın simasında yeniden doğmuştur. Buryatlar ecdat boğaya Tanrıoğlu demiş ve ecdat boğaya rolünde tasavvur edilen Buka-Noyon’un sıfatları Yer Ana’nın alametlerini tekrarlamıştır. Boğanın mitolojik Yer Ana ile bağlantısı kısmen de olsa Uygur mitlerinde korunarak saklanmıştır (Bayat, 2015, s. 184). Harnâme’de bilhassa vurgulanan boynuz-ay ilişkisi ise bu noktada metindeki öküzlere dair bir başka değeri göstergesi şeklinde düşünölebilir.

Bunların başlarına tâc neden
Bizde bu fakr u ihtiyâc neden

Bizi gör arpa okı yâi itdi
Bunların boynuzın kim ay itdi (Timurtaş, 1981, s. 32)

“Tac” ile “fakr u ihtiyac”; “biz” ile “bunlar” ifadeleri öküzler ile eşekler arasında karşıtlık ilgisini kurulmasına neden olan ifadelerdir. Yaratılıştaki şekil ve surette benzeyen eşek ve öküzler arasındaki en belirgin fark olarak vurgulanan boynuzlar, taç göstergesi ile sembolleştirilmiştir. Boynuz, ilk çağlardan itibaren eril bir sembol olarak güç ve bereket ile ilişkilendirilmiş, birçok kültür ürününde işlenmiştir. Boynuz, özellikle tarım toplumlarında kabul gören bereket mitini vurgulayan bir simgedir (Yemenicioğlu Negir, 2019, s. 20). Gökteki yıldızlar ise feleklerdeki gezegen ve yıldızların insanın mizacı ve kaderi üzerinde etkileri olduğu inancına dayalı olarak talih kavramının sebebi ve göstergesi olmaktadır. Bilhassa “gökde yok mudur bizim ıldızımız” sorusuna öküz-boğa denkliğinde “Boğa Takımyıldızı”nı işaret etmektedir. Gökyüzünde yıldız olmayanın yeryüzünde de boynuzu olmayacağı düşüncesi, Türk kültüründeki kut anlayışının da göstergesidir. Nitekim gökte yıldız olma durumu talihin göstergesidir. Astronomi ilmi açısından da eşek kayda değer değildir ki adına bir yıldız yoktur. Boğa Takımyıldızı ve tarım ilişkisi ise insanlığın ilk çağlarından beri görülen bir gösterge denkliğidir.

Yok mıdır gökde bizüm ulduzumuz
Ki olmadı yir yüzünde boynuzumuz (Timurtaş, 1981, s. 34)

Eylemsel göstergeler açısından bakıldığında eşeğin yük altındaki edilgen durumuna karşılık öküzler “otlakta yürüyen” durumdadır, özgürdür. Onun bir avuç saman için adeta kendinden geçen durumu, öküzlerin otlağı sömürüp yemeleriyle tezattır. Burada da özgürlük ve refah söz konusudur. “Yük altında (yükli) eşek anırmaz” atasözündeki gibi eşeğin sessizliğine karşın öküzlerin sesleri dağlarda yankılanmaktadır. Yük göstergesi sessizlikle, yüksüzlük ve özgürce yürümekse ses çıkarmakla bağlantılıdır. Nitekim olayların sonunda eşeğin girdiği tarlada karnı doyunca müziğe başladığı, anırmasıyla öküz göstergesinin “sesi çıkmak” özelliğiyle özdeşleşmeye çalıştığı anlaşılr. Onlar gibi toktur, neşesi taşınca Neva-yı uşşak makamını tutturur, gitgide sesini yükseltir ve muhayyer makamda anırmayı sürdürür. Öküzlerin ses göstergesi “böğürmek”, eşeğinki ise “anırmak”tır. Anlatıcı eşeği ve sesini “cihanın yüz karası sesli, eşek seslerinin en çirkinini” olarak gösterir.

Başladı ırlayup çağırmaya
Anup ağır yükin ağırmaya

Pes idüp cûş içinde eşvâkı
Rast düzdi nevâ-yı uşşâkı

Çeker âvâze tiz ider perde
Hoş ser-âgâz ider muhayyerde (Timurtaş, 1981, s. 38)

Eşek göstergesinin kavram alanında kendi istediği değişikliği yapmaya çalışan miskin eşeğin çıkardığı kötü sesi duyunca gelen tarla sahibi bağırarak, döverek hıncını alamaz onun kulağını ve kuyruğunu keser. Böylelikle onu eşek yapan görsel göstergeleri yok eder. Miskin eşek, gözyaşı içinde kan dökerek, canı acıyarak kaçır ve bilge eşeğe rastlar. Yalvarıp inler, bu kez bilge eşeğe “Koca tilki gibi kurnaz ve

hilekâr eşek” diye hitap eder. Burada akılsız ve akıllı, isyankâr ve kabullenmiş arasındaki çatışma bilge eşeğin de hakir görüldüğü göstergelerle verilir. Bu noktada miskin eşek göstergesi de bir bakıma “topal eşek”e dönüşür. “Topal eşekle kervana katılmak” deyiminde gösterilen “yetki ve yeteneği olmaksızın önemli bir işe iştirak etmeye yeltenmek” anlamı eşeğin kavram alanına dair önemli bir göstergenin de topallık olduğunu ortaya koyar. Miskin eşek anlatıcının ifadesiyken şaşkın, sersem, topal eşek öznenin kendisine verdiği addır dolayısıyla da farkındalığı işaretler. Batıl isteyerek haktan ayrıldığını, boynuz umarken kulağından olduğunu, gam yükünü çeken tasa balçığına batmış haldeki “şaşkın sersem” topal bir eşek olduğunu söyler. Tek başınlık, ağır yük taşımak, arpaya muhtaç olmak gibi aslî eşek göstergelerine dönüş söz konusudur. Böylece mesnevinin başlangıç kısmına da dönülmüş olur:

Agaç elinde azm-i râh itdi

Tarlasını görince âh itdi

Bıçağın çekdi kodı ayrugını

Kesdi kulagını vü kuyrugını

Kaçar eşşek acıyurak cânı

Dökilüp yaşı yerine kanı

Yarmaru inleyü didi iy pîr

Har-ı rûbâh bigi pür-tezvîr

Bâtıl isteyü hakdan ayrıldum

Boynuz umdum kulakdan ayrıldum (Timurtaş, 1981, s. 38-40)

Metinde durumu işaretleyen göstergeler açısından öküzler besili, yüksüz ve yönetilmeyendir. Eşeğin tüysüz kalışına nispeten öküzler bir kılı çekilse yağ çıkacak kadar besilidir. Dertle eşleşen yular, gamla eşleşen palan ve yük, öküzlerde yoktur. Dolayısıyla hastalık ve ağlama, inlemeleri de yoktur. Bu göstergeler derdin kişiyi kontrol ettiğini, yükün kişiye gam verdiğini ve tüm bunların hastalık ve inlemeye neden olan bir kavram alanına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Şekil olarak yaratılıştan öküzlerle “elde ayakta aynı olmak” noktasında aynı olduklarını düşünen eşek; ihtiyacın, yoksulluğun, besin yetersizliğinin kendi türünün şeklini ok ve yay hâline getirdiğini söyler.

Ne yular derdi ne gam-ı pâlân

Ne yük altında haste vü nâlân

Ki birüz bunlarınla hilkatde

Elde ayakda şekl ü sûretde

Bizi gör arpa okı yay itdi

Bunların boynuzın kim yay itdi (Timurtaş, 1981, s. 30)

Elde ayakta aynı olmak, dört ayaklı hayvanların göstergesidir. Bu göstergelyi farklı hâle getiren öküzlerin “başına taç giydirilmesi”dir. Edilgenlik göstergeleri eşeği yükler altına sokarken öküzlerle taht, paye vermektedir; onlar “sultan tacı”na sahiptirler. Metnin alt yapısında ise halk arasındaki “Eşek hakir ve anlayışsız olsa da yük taşıdığı için azizdir” sözünün kendisine taht vermeyişini

sorgulayan “aziz” eşeğe karşı öküzün “sultan” olması öküzlerin özgürlük ve refah içinde oluşları, eşeklerin aşağı görülen, anlayışsız tabiatlarına rağmen değerli olmaları gereği üzerinden karşılaştırılır: Hükümdara (yönetene) karşı aziz (yönetilen). Bu kıyasa görsel göstergelerin yorumlanması öncülük eder. Boynuzlar, dolayısıyla başın üstünde ne olduğu varlığın hiyerarşik konumunu belirlemektedir. Eşeğin varlığı daima güdümlü olmak durumundadır, öküzünki ise kendi sınırları dahilinde özgürdür. O halde yönetilmek pasif, sessiz, kabullenici olmayı işaretleyen göstergeleri; özgür olmak ve kendi kendini yönetmek ise aktif, sesini çıkaran, yalnızca işine bakan durumda olmaya dair göstergeleri içermektedir. Eserde eşek-zayıf, öküz-güçlü, eşek-aç, öküz-semirmiş denklikleri; boynuz-kulak, otlak-bir avuç saman, sultanlık-aziz olmak zıtlıkları ile yönetilen ve yöneten olmak bağlamlarındaki göstergelerdir. Mesnevide odun taşıma gibi kutsallık taşımayan bir eylem ile rızık sebebi olduğu için kutsallık atfedilen arpa ve buğdayı işleme eylemi yine bir karşıtlık olarak sunulmuştur. Buğday, insanlığın ekim sürecinin başlangıcı olan bitkidir. Kutsiyet atfedilen ekmeğin hammaddesidir. Pagan toplumlarda tanrılara sunulan kutsal bir yiyecek olan buğday, kadınla da özdeşleştirilip doğum, soy, verimlilik, bereket kavramlarına gönderme yapar. Türk- İslam kültüründe de anlam ve önemini koruyarak günümüze taşınırken birçok inanç ve ritüelin kaynağında yer almıştır (Altier, 2022, s. 30). Harnâme’de buğday işleyen öküzlerin rızık sebebi olmaları; buna karşı eşeklerin odun taşıma gibi alalade bir işle meşguliyetlerine dair karşıtlık şöyle ifade edilir:

Ki öküzü yaradıcak Hallak

Sebeb-i rızık kıldı ol rezzâk

Dün ü gün arpa buğday işlerler

Anı otlayup anı dişlerler

Bizüm ulu işümüz odundur

Od uran içümüzde o dündür (Timurtaş, 1981, s. 34-36)

Mesnevideki bilge eşek; sınıf, zekâ, yaşanmışlıklar, kutsiyet açısından eşekten farklıdır. Ortak noktaları türlerinin aynı olması ve yük taşımışlıklarıdır. Bilge eşeğin göstergeleri seçkindir: *Eşeklerin en akıllısı, kavrayışlı, üst sınıftan ve zeki, yük altında yağları erimiş, çok çağlar görüp geçirmiş, Nuh’un gemisine giren şeytana kuyruğuyla yol göstermiş, Üzeyr’in eşeği dirilirken ona yatak sermiş, sesinin güzelliği ve ustalığından dolayı Mesih’in eşeğinin ona hürmet ettiği, kulağından kurtların çomağından aslanların korktuğu, ulu eşek, yüce kişi, akıllı, şeyh, ehil, fazıl, çözüm bulucu, müminlere yol gösterici menzillerine götürücü, Tanrı yolunu tutmuş kişilerin eşeği olma şerefine ermiş, soyu soppu hatiplere konu olmuş, ediblere nefesi hoş gelen bilge, büyük, pir...*

Sen eşekler içinde kâmilisin

‘Âkil ü şeyh ü ehl ü fâzılsın

Anda k’slâh ide tapun şer u şûr

Har-i Deccâle diyeler ker u kûr

Menzil-i mü’minîne rehbersin

Merkeb-i sâlihîne mazharsın

Nesebüdür mesel hatîblere

Nefesün hoş gelür edîblere (Timurtaş, 1981, s. 32)

Harnâme’de yaşlı olanla bilge olanı eşitleyen anlatımlar, bilge eşeğin ne kadar yaşlı olduğu üzerine betimlemeler ile hissettirilirken “Nûh, Üzeyr, Mesih” gibi telmih göstergeleriyle pekiştirilen bu anlatımlar eşeğe, bilge ve yaşlı olma özellikleri dışında bir nevi kutsallık atfedilmesi çağrışımları da oluşturur. Nûh’un gemisi ile ilgili rivayetlerde İblis’in hile ile gemiye girmesi esnasında bir eşeği kullandığı rivayetine rağmen (Bayrak Kaya, 2021, s. 136) eşek, gemiye binmek üzere seğilme şansını elde etmesi ve bir peygamberle birlikte zikredilmesi noktasında, önemli bir unsur olarak sunulmuştur. Kuran’da anlatılan Üzeyir kıssası şu şekildedir: Üzeyr, harâbe bir yurda varınca içinden “Allah burasını ölümden sonra nasıl diriltecek?” demiş. Allah da onu yüz yıl ölü bıraktıktan sonra diriltmiş ve “Burada ne kadar kaldın?” diye sormuş. O “Bir gün yahut bir günden az.” demiş. Allah “Hayır, yüz yıl ölü kaldın. İşte yiyeceğine iğeğine bak, henüz bozulmamıştır. Bir de merkebine bak. Böyle yapmamız seni insanlara ibret nişânesi kılmamız içindir. Merkebin kemiklerine de bak, onları nasıl birleştirip yerli yerine koyuyoruz, sonra da onlara et giydiriyoruz.” dedi. Bunun üzerine Üzeyir’in eşeğini tekrar diriltti (Pala, 2004, s. 191). Üzeyr peygamberin öldükten yüz yıl sonra dirilmesi ve bu esnada gördüğü eşeğinin ölümü, ondan arta kalan kemikleri de Allah’ın kudretinin ve azametinin bir göstergesi olarak hem bu peygambere ve insanlığa ders verme amacına hizmet etmiştir (Kuran-ı Kerim, Bakara, s. 259). İsa’nın eşeği ise üzerine binip Kudüs’ü dolaştığı ve Mesih olarak mucizeler gösterip Allah inancını yayarken ona hizmet eden varlıktır. Eserde özellikle bilge eşeğin “hoş-nefes” olarak anılması, İsa Mesih’in nefesiyle ölüleri dirilmesi mucizesine yapılan bir gönderge olarak dikkat çekmektedir:

Çok geğürmiş zemânedен çağlar

Yükler altında sızırup yağlar

Nûh Peygamberün gemisine ol

Virmiş İblise kuyruğıyla yol

Dir imiş ben dōşedidüm dōşegi

Dirilürken ölüp ‘Üzeyr eşeği

Hoş nefesdür diyü vü ehl ü fasîh

Hürmet eyler imiş hımâr-ı Mesîh

Kurd korkar idi kulagından

Arslan ürker idi çomağından (Timurtaş, 1981, s. 32)

Bilge eşek açısından bakıldığında eşek göstergesi, olması gerekenden de fazlasına sahip olan hakir bir hayvandır. Eşek; bela bağına tutsak olmuş, cılız, hasta, dertli, yaptığı işler değersiz bir nesne olan odunla ilgili; bu yüzden kulak ve kuyruğu bile hak etmeyen bir varlıktır. Soyu sopu hatiplere konu olsa da eşeklerin en akıllısı da yük göstergesiyle iç içedir. “Şerefın sebebi sanma neseptir, eşrefin eşekten farkı edeptir.” sözüne benzer şekilde mesnevideki iki eşeği ayıran göstergeler “toplumsal düzene, geleneklere uygun davranma” anlamıyla edeptir. Bilge eşek yaratılışı ve düzeni kabul etmiştir. Dinî göstergelerle iç iğe verilen özellikleri, yük taşımak temel eyleminin üstüne ona kutsal özellikler verirken “Eşeğe altın semer de vursan eşek yine eşek” ifadesi, eşeğin hangi göstergelerle işaret edilirse edilsin değişmeyen doğasına işaret eder. Bilge Eşek “Tanrı yolunu tutmuş kişilerin eşeği olma şerefine ermiş” olsa da eşektir; eşek varlığının temel göstergelerini

kabul etmiştir. Ona göre öküzlerse; Allah'ın rızık nedeni olarak yarattığı, gece gündüz buğday dişleyen, aziz buğdaya sebep oldukları için onlara yücelik verilen, devlet tacının başlarına konduğu hayvanlardır. Rızık nedeni olmak öküzün, yük taşımak eşiğin göstergesidir.

Ki öküzü yaradıcak Hallâk
Sebeb-i rızık kıldı ol Rezzâk

Dün ü gün arpa buğday işlerler
Anı otlayup anı dişlerler

Çün bular oldu ol 'azîze sebeb
Virdi ol 'izzeti bulara Çalab

Tâc-ı devlet konıldı başlarına
Et ü yağ toldı iç ü taşlarına (Timurtaş, 1981, s. 32-34)

Metinde zevk ve sefanın göstergesi öküz; cevri ü cefânın göstergesi, bela bağına tutsak olmuş eşektir. Metinlerarasılık bağlamında Şeyhî'nin hayatıyla ilişkilendirildiğinde kendisine tımar olarak verilen köyün eski sahipleri eşiğin sahibidir. Zira sahibinin eşiği dövmesiyle tımarın eski sahiplerinin Şeyhî'yi dövmesi denktir.

Benem ol gam yükindeki har-ı leng
Gussalar balçığında vâlih ü deng

Ne yüküm bir nefes giderici var
Ne biraz çekmegine yarıcı var

Har gedây-iken arpaya muhtâc
Gözedürem k'urıla başuma tâc

İster iken halâldan rûzî
Varın itdüm harâmîler rûzî

Ger tonuzlara olmaya buyruk
Âh gitdi kulag ile kuyruk (Timurtaş, 1981, s. 40)

Harnâme'de anlatsal sözdizim

Anlatsal söz dizim veya anlatı izlencesi, başlangıç durumunu sonuç durumuna ulaştıran temel dönüşümün gerçekleşme sürecidir (Rifat, 2018, s. 40). Anlatsal sözdizimde 4 aşama söz konusudur. Bunlar eyletim, edinç, edim ve yaptırım aşamalarıdır. *Eyletim*, gönderen ile özne arasındaki ilişkiye verilen addır. Gönderen, belli bir izlenceyi özneyi etkileyerek ve inandırarak uygulatmaya çalışır. Burada gönderici, inandırıcı bir edime; özne ise yorumlayıcı bir edime sahiptir ve aralarında eşit düzeyde bir ilişki söz konusudur. Temel izlence bu iki eyleyenin uzlaşmasına bağlı olarak şekillenir. Uzlaşmanın gerçekleşmesi durumunda yapılan anlaşmaya sözleşme adı verilmektedir. *Edinç* aşamasında, öznenin zorlama altında olsun veya olmasın aradığı nesneye ulaşmak için ön

koşul olarak bir yetenek elde etmesi gerekir. Burada özne, gereken yetenekleri yardımcı eyleyen aracılığıyla elde eder. *Edim*, amacını gerçekleştirirken önünde bir engelin kalmadığı ve aradığı nesneye ulaştığı evredir. *Yaptırım* ise öznenin ödüllendirildiği veya cezalandırıldığı, gönderenin yeniden belirerek öznenin edimini denetlediği evredir (Rifat, 2018, s. 96-97). Harnâme’de eyletim, eşeğin sırtından palanı alınarak serbest bırakılmasıdır. Eyletimde eşek, öküzleri görür ve onlara öykünerek aklındaki soruların cevabını bulmak üzere bilge eşeğin yanına gider. Burada öznenin eylemi yapmayı başka bir eyleyenin önerisiyle değil, kendi isteği ile üstlendiği görülür. Eserde eşeğin içinde bulunduğu zor koşullar ve öküzlere özentisi gönderen, işlemci olan eşeğin elde etmesi gereken rahatlık nesnedir. Mesnevide anlatı, özne ile nesnenin karşılıklı ilişkisine göre düzenlenip bir sonuca ulaşır. Eyletim aşamasındaki öznelardan biri olan bilge eşek, gönderen konumunda değer nesne olan öküzler gibi bir hayata kavuşmak isteyen özneyi yönlendirip bir bağ kurar. Özne yani eşek, gönderenin söz ve davranışlarının gerçekliğini araştırır, kendi bakış açısına göre değerlendirir, izleneyi uygulama kararı alır. Öznenin edinç aşamasında öznenin gönderenin izlencesindeki eylemi gerçekleştirmek için bazı yeteneklere sahip olması gerekir. Bu yeteneklerle ilgili öznenin kendini sınama ve eksikliği kapama gayreti mevcuttur. Bu süreçte özne bir karar verir, sahip olmadıklarına ulaşmayı ister, fırsatı değerlendirmek üzere harekete geçer ve hakkı olmayı almaya yeltenir. Burada öznenin değer nesnesi olan ve boynuzlarla sembolize edilen talihe yani ödüle sahip olma edimine engel olmaya çalışan zorlaştırıcı karşıt özne tarla sahibi olur. Harnâme’de üçüncü evre olan edimde, öznenin gerekli yetenekleri edinmemesi “nesne”-sine ulaşamamasına neden olmuş, böylece bir başarısızlık gerçekleşmiştir. Dördüncü evre olan yaptırımda ise öznenin edimi bu defa gönderen tarafından değil öznenin kendisince, gönderene karşı değerlendirilmiştir. Yaptırım aşamasında eşek, gördüğü bir tarlaya girip orada tarla sahibi tarafından cezalandırılmıştır. Öznenin cezalandırıldığı bu evrede eşek, sınamadan başarıyla çıkmamış, gönderen ise öznenin edimini denetlerken cezasına şahitlik etmiştir.

Görüntüsel düzey çözümlemesi

Yazar ve okur arasındaki yazınsal iletişimde bağlam Harnâme’deki olaylar zinciri, gönderici (yazar) Şeyhî, alıcı okur, kanal mesnevinin yer aldığı kitap, kod ise yazarın kullandığı dil yani Türkçedir. Mesajı anlamlandırmada oldukça önemli olan bu öğeler birbiri ile sıkı bir bağlantı içindedir. Söylemsel yapının öğeleri; anlatının tipleri (kişi), nerede (uzam) ve ne zaman (zaman) geçtiği hakkındaki betimleyici ayrıntılardan oluşur. Bu öğeleri bir tablo halinde şöyle göstermek mümkündür:

Tablo-1

		Görüntüsel özellikler	İzleksel özellikler
Kişi	Eşek	Zayıf, cılız, yük taşırken ağlayıp inleyen, keder ve sıkıntı içinde, yaralar içindeki vücudunda tüy dahi kalmamış, yük altında et ve derisi kana bulanmış, dudağı sarkmış, çenesi düşmüş, arkasına sinek konsa yorulacak halde, gözünün çapağında sineklerin dolaştığı, semeri üzerinde alınsa bir köpek ölçüsünde görünen zavallı, aciz durumda bir hayvan	Elindekilerle yetinmeyip kendinden üstün durumda olanları kıskanan ve sisteme aykırı hareket ettiği için cezalandırılan hırslı ve düşüncesiz kahraman
	Öküzler	Gözleri ateşli, gergin göğüslü, semiz, halka halka ay gibi boynuzlara sahip, sesleri ile dağ ve kale kapılarını dahi sarsabilecek güçte, yaylada ve kışlada konaklayan, gönlü rahat, işsiz güçsüz, yaradan, palandan ve iniltiden ârî	Rahat, semiz, otlaklarda yiyip içip keyif süren ve bu halleriyle eşiğin öykündüğü kahramanlar
	Bilge eşek	Anlayışlı, arif, akıllıca davranan, ulu yollu, görmüş geçirmiş, oldukça yaşlı, güzel sesli, becerikli, düzgün konuşan, iri yapılı, heybetli, olgun, yüksek mertebeli, kötülük ve karışıklığı düzeten, iyi kimselerin bineği olmuş, fazilet sahibi, bilge	Eşeğe yol gösterip verdiği tavsiyelerle eşiği doğru yola getirmeye çalışan kahraman
	Eşiğin sahibi	Acımasız, bir anda iyilik yapmaya karar veren	Acımasızlığıyla eşiğin içinde bulunduğu kötü duruma neden olan adam
	Tarla sahibi	Üzgün, hiddetli, cezalandırıcı	Öfkeli, eşiği önce dövüp sonra da kulak ve kuyruğunu kesen adam
Uzam	<u>Tarla</u>	Yeşermiş ekinlerin bulunduğu arpalarla dolu, eşiğin girip talan etmesi ile yalnızca kara topraktan ibaret kalan, eşiğin öküzlerin kıymet bulmasına neden olduğuna inandığı yeşil ekinlerle dolu cezbedici yer	
	Otlak	Öküzlerin beslendiği yer	
Zaman		Sabah akşam, bir gün	

Anlatı kişilerinin kahraman üzerindeki etkilerini belirli karşıtlık ilgileri içinde değerlendirmek mümkündür. “Olumlu-olumsuz”, “hem olumlu hem olumsuz”, “ne olumlu ne olumsuz” karşıtlıklarını mesnevinin temel kahramanı olan eşek açısından inlediğimizde tüm diğer kahramanların dolaylı veya doğrudan olumsuz bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Eşiğin hayatında akıl danıştığı bilge eşek de dâhil olmak üzere doğrudan olumlu etkisi olan bir anlatı karakteri yoktur. Eşiğin sahibi onu aç bırakıp fazlasıyla çalıştırmış, içinde bulunduğu zorlu durumun nedeni olmuştur. Öküzlerin rahat görünüşleri ve sahip oldukları ise eşiğin üzerinde olumsuz bir etki bırakmıştır. Hatta akıl danıştığı bilge eşiğin dahi hem olumlu hem de olumsuz yönleri vardır; zira aslında bilge eşek, zorlu şartlar altında yaşamasına dair bir neden arayışında olan eşiğin sorunlarını çözmeye çalışırken açıklamalarıyla onu yanlış bir yola sürüklemiştir. Tarla sahibi de cezalandırıcı vasfıyla eşiğin hayatında olumsuz bir niteliğe sahiptir.

Uzam, “Bir anlatının söz diziminde yer alan anlatı izlencelerinin hareket alanını belirler. Uzamsal çeşitlilik anlatılarda yer verilen anlatı kişilerinin de bir uzamdan başka bir uzama geçişini, yani hareketliliğini sağlar.” (Kalelioğlu, 2020, s. 107). Harnâme’de eşiğin gördüğü ilk tarla,

hırslı birinin ulaşmak isteyip de ulaşamadığı ideallerini temsil eden uzamdır. Bu birinci uzam, eşek açısından esenlik simgesidir. Eserde bilge eşiğin yanından ayrıldıktan sonra görülen yeşil ekinlerle dolu diğer bir tarla hikâyesinin verdiği mesaj açısından oldukça önemli ikinci bir uzam olarak karşımıza çıkar. Aslında eşiğin gerçekçi olmayan, haksız idealleri onun varoluşuna ne kadar aykırı olsa da eşek, buğday tarlasına girerek bir paye ve değer kazanacağını zannetmektedir.

Eşek sahip olduğu eksiklik duygusundan kurtulmak için eksikliğin giderilme yollarını keşfettiğini düşündüğü esnasında bilişsel boyuttan eylemsel boyuta geçer. Bu noktada uzam da değişir ve kahramanın haklılığı bu yeni uzamda sona erer. Eserde olayların başladığı uzam olan tarladan sonra mesnevinin sonundaki buğday tarlasında hakkı olmayana sahip olmaya çalışan eşek, mağdur olma niteliğinden uzaklaşır. Özellikle taze ekinlerle dolu tarlayı kara tarlaya dönüştürmesi veya “ekinle kin tutma, ayaklama, dişleme” ifadesi ile verilen aç gözlülük ve kıskançlık mesajı bu duruma neden olur. Kahramanın baştaki mağduriyetinden kaynaklı olarak çareler aradığı düşünsel ve eylemsel süreç, düşüncesiz davranışlar nedeniyle yeni mağduriyetleri ortaya çıkarır:

Gezerek gördi bir gögermiş ekin

Sanki dutardı ol ekin ile kin

‘İşk ile değdi girdi işlemege

Gâh ayaklayu gâh dişlemege

Eyle yidi gök ekini terle

Ki gören dir zihî kara tarla (Timurtaş, 1981, s. 38)

Ancak eksikliklerden zorluklardan bir çıkış yolu olarak görülen bu uzam eşiğin trajik sonunu hazırlamıştır. Eşiğin bu özelliği “taze ot görmüş eşek gibi” deyişiyle halk arasında yerini bulmuştur ve “ıştahlı biçimde” anlamındadır.

Eşiğin tarlaya girişi üretimin ve emeğin değil ıstahın göstergesidir. Tarlayı ayağıyla ezip ekin öylesine ıstahla yer ki tarla çıplak kalır ve görenler “ne acayip ekilmemiş tarla” derler. Eşek bu aşamada istediği refaha erişmiş gibidir, çünkü o, öküzün uzamındadır. Diğer taraftan aynı uzam, kendisiyle surette bir yaratılmış diğer varlıkların talih sebebi durumundadır. Eşek, öküzlerle bağlamını denkleştirmeye çalışmışsa da öncelikle eyleyen farklıdır; eylemleri ise bağlama uygun değildir. Dolayısıyla tarla; bazıları için rızık ve şans sebebi, nimetlerle dolu, asude bir uzam iken bazıları için de bir cezalandırılma bölgesi konumundadır. Bu ise tarlanın göstergesel olarak dünya hayatını sembolize ettiğini düşündürülebilir.

Bu tarladaki yeşil ekinler zamanı tamamlanmamış, erken yani olgunlaşmamış olmanın göstergesidir. Eşek de alması gereken dersi almamış olgunlaşmamış bir kahramandır. Dolayısıyla bu uzam metnin görünen ilk anlamıyla da örtük anlamıyla bağlantılıdır.

Harnâme’de zaman belirsizdir. Mesneviyi kahraman seçimiyle birlikte masalsı bir havaya sürükleyen belirsiz zaman, genel ifadelerle verilmiştir. Eserde “sabah akşam, bir gün” gibi kalıp zamansal kullanımlar söz konusudur. Anlatı, eşiğin bir gün serbest bırakılması ile başlar ve gün içindeki macerası söz konusu edilir. Harnâme’de zamanın tam olarak belirtilmediği, üzerinde durulmayan bir yapı unsuru olarak önemsizleştirildiği görülür. Zira anlatıdaki olay, verdiği mesajla her dönemde yaşanabilecek, insanın doğasına ait genel bir hali ve alınacak dersi imlemekte, bu nedenle olayın ne zaman yaşandığı ön plana çıkartılmamaktadır. Dolayısıyla Harnâme’de olayların

ne zaman olduğundan ziyade neden ve nasıl olduğu daha önemlidir. Mesnevideki zamansal olarak bildirilmeyen ancak bilge eşeğin yanından ayrıldıktan sonra şeklinde ifade edilen zaman, kahramanın değişim için harekete geçtiği ve sonucu belirleyen yapısıyla kırılmanın yaşandığı andır. Eşeğin haklılığı o zaman dilimi içinde sona erer. Kutsal olana yapılan saygısızlık, eşeğin sonunda başına gelecekleri hazırlamaya başlar. Böylece kutsala nasıl davranılması gerektiğine dair verilen mesaj, metnin derin yapısında sezdirilir.

Harnâme’de kullanılan “-di” görülen geçmiş zaman kipi, anlatıcının anlattığı olay ve durumlarla tanık olduğunu belirten bir kiptir. Dolayısıyla bu kipin kullanımı, anlatılanların inandırıcılığını desteklemektedir. Ancak bu noktada eserde “di”li geçmiş zamanın kullanılması insan dışındaki varlıkların insan gibi davrandığı masalsi havada bir çelişki oluşturur. Görülen geçmiş zamanda yaşanamayacak türden olağanüstü olaylar mesnevide duyulan geçmiş zamanla yani “mı” ile anlatılmadığından derin anlam, bu zıtlık üzerinden yeni bir boyut kazanır. Burada anlatılan olayı yaşayan kahramanların aslında birer insan tipini veya sosyolojik gerçekliği işaret ettiği fikri zamansal kullanımlarla da belirginleşir.

Sonuç

Metin bir göstergeler bütünüdür ve göstergebilim, kısaca metin içi anlamsal ilişkileri inceleyen bir yöntem olarak ifade edilebilir. Göstergebilim, dildeki fark edilmeyen yapıları görünür kılarken sosyal yapının dile yansıma şekillerini de açıklamaya çalışır. Göstergebilimsel çözümlemelerde metindeki kişiler, zaman ve uzamın nasıl düzenlendiği, kişilerin olay örgüsü içindeki işlevlerinin ne olduğu, soyut ve derin düzeydeki yapıların nitelikleri incelenir.

Bu çalışmada göstergebilim kuramı çerçevesinde değerlendirilen Harnâme’nin temel izleği, zor şartlar altında yaşam mücadelesi veren bir eşeğin içinde bulunduğu şartların nedenlerini sorgulaması, sahip olduklarına rıza göstermeyip elindekileri de yitirmesi olarak tespit edilmiştir. Eşek, değer nesnesi olan boynuzlara ve onun ifade ettiği sembolik değerlere ulaşmaya çalışırken eserin temel anlatı izlencesi gereği kendi sonunu hazırlamış; eşeğin bilmediğini öğrenmesiyle macerası istenmeyen bir sona taşınmıştır.

Harnâme’de eşeğin içinde bulunduğu durumdan kurtulma mücadelesi ve bu esnada yanlış bir yol izlemesi sebebiyle elindekileri de kaybetmesi teması işlenirken çeşitli sembollerin kullanıldığını söylemek mümkündür. Eserde hemen her dönemin içtimai problemi olan adaletsizlik ve insanın sahip olduklarının kıymetini yeterince bilememesi mesajı sezdirilmiştir. Farklı toplumsal sınıflara mensup kesimleri temsilen anlatan bu mesnevide bilhassa seçilen kahramanlar, bu mesaja uygun sembolik birer değer taşımaktadır.

Harnâme’de akıllı olma ve akıl dışı eylemler gerçekleştirme noktasında karşıtlıklar üzerine kurulu bir anlatım söz konusudur. Bilge eşeğin akli sembolize etme hususiyeti metinde yer yer vurgulanırken eşeğin onun karşıtı niteliklere sahip oluşu varsayımsal olarak olayın sonundaki eylemleri ile sezdirilmiştir. Eserde doğrudan kavramsal olarak belirtilmeyen karşıtlıklar, metinde anlamsal ve mantıksal boyutta yeni katmanların oluşmasını sağlamaktadır.

Mesnevide uzam ve kahramanların diğer oluşturucu özelliklerle birlikte bir uyum içinde olduğu görülür. Anlatının baş kahramanı olan eşeğin, öküzleri otlarken gördüğü tarla da hikâyenin sonunda içine dalıp zarar verdiği tarla da onun ruh halini, duygu durumunu, edimlerini ve hatta varoluşsal özelliklerini, yani hayatını oldukça olumsuz etkileyen uzamlardır. Eşeğin değişim ve dönüşümüne hizmet eden bu uzamlar, izlenceyi şekillendiren temel anlatı unsurlarından biri olur.

Tarla, öküz, buğday kavramları eserde kutsallık atfedilen ve bolluk, bereket, rızık kavramlarıyla eşleşen mesajlar taşır. Onlara karşı olumsuz edimler ise cezalandırılma sebebi olur.

Eserde olay örgüsünü mantıksal ve sözdizimsel olarak gerçekleştiren *özne*, eşek; *nesne* boy-nuzlar ve öküzün fiziksel özellikleri ile sembolize edilen talih ve rahatlık; *gönderen* eşeğin sahibi, *yardım eden* bilge eşek; *karşı özne* ise tarla sahibidir. Burada eşek, “hayvan dünyasındaki” akılsız, saf gibi özelliklerle donanmış bir özne iken karşı özne “insan dünyasında”, öznenin izlenmesini gerçekleştirmesine engel olan, ulaşmak istediği rahata ve esenliğe engel teşkil eden tarla sahibidir. Gönderen ise olayların müsebbibi, başlatıcısı konumundadır. Mesnevi onun yönlendirmesi ile başlar, onun bir işlevi veya yaptırımı olmadan sürer. Olaylar, eşeğin sahibi tarafından başlatılırken tarlanın sahibi tarafından neticeye ulaştırılır. Tarla, esenliğin yaşandığı simgesel bir uzamdır; ancak bu esenlikler diyarı, yanlış edimler neticesinde bir ceza ve ıstırap alanının da simgesel değerine dönüşür.

Eserdeki temel anlamsal yapıyı oluşturan karşıtlıklar, adalet/adaletsizlik veya talih/talihsizlik şeklinde karşımıza çıkar. Bu soyut, evrensel, temel ikilik sembolik kahramanlarla şekillenip metnin mesajına dönüşür. Bu ise derin düzeyde, içerik boyutunda sezdirilerek sunulur.

Extended Abstract

When conveying their feelings and thoughts, humans utilize a common linguistic system, shaped by the influence of sociocultural structures. This common system, necessary for the transmission of cultural heritage, is essentially a collection of signs. Because every narrative whose material is language is also a system of signs, semiotics has recently become a frequently used and important method for analyzing the implicit meanings within the deep structure of a text.

Semiotics makes invisible structures in language visible and also tries to explain the ways in which social structure is reflected in language.ishSemiotics makes invisible structures in language visible and also tries to explain the ways in which social structure is reflected in language. In semiotic analyses, how the characters, time and space in the text are organized, the functions of the characters in the plot, and the qualities of the abstract and deep-level structures are examined.

The main theme of Harnâme, which is evaluated within the framework of semiotics theory in this study, has been determined as the donkey, who is struggling to survive under difficult conditions, questioning the reasons for the conditions he is in, not being content with what he has and losing what he has.he main theme of Harnâme, which is evaluated within the framework of semiotics theory in this study, has been determined as the donkey, who is struggling to survive under difficult conditions, questioning the reasons for the conditions he is in, not being content with what he has and losing what he has. While the donkey was trying to reach the horns, which were the object of value and the symbolic values they represented, it prepared its own end due to the basic narrative plot of the work; and with its transition from not knowing to knowing, it brought its adventure to an undesirable end.

In the Masnavi, space and the heroes are seen to be in harmony with other constitutive features.e Masnavi, space and the heroes are seen to be in harmony with other constitutive features. The field that the donkey, the protagonist of the narrative, sees the oxen grazing in and the field that he invades and damages at the end of the story are spaces that greatly affectn the Masnavi, space and the heroes are seen to be in harmony with other constitutive features. The field that the donkey, the protagonist of the narrative, sees the oxen grazing in and the field that he invades and

damages at the end of the story are spaces that greatly affect his mood, emotional state, actions and even his existential characteristics, that is, his life. These spaces, which serve the change and transformation of the donkey, become one of the basic narrative elements that shape the program. The concepts of field, ox, wheat carry messages attributed to holiness in the work and corresponding to the concepts of abundance, abundance, sustenance. Negative actions against them will be the reason for punishment.

The subject who logically and syntactically carries out the plot in the work is the Donkey; the object is luck and comfort symbolized by horns; the sender is the donkey's owner, the helper is the wise donkey; and the counter-subject is the field owner. The subject who logically and syntactically carries out the plot in the work is the Donkey; the object is luck and comfort symbolized by horns; the sender is the donkey's owner, the helper is the wise donkey; and the counter-subject is the field owner. Here, the donkey is a subject the subject who logically and syntactically carries out the plot in the work is the Donkey; the object is luck and comfort symbolized by horns; the sender is the donkey's owner, the helper is the wise donkey; and the counter-subject is the field owner. Here, the donkey is a subject in the "animal world" with characteristics such as being mindless and naive, while the opposite subject is the landowner in the "human world" who prevents the subject from carrying out his plan and hinders the comfort and well-being he wants to achieve.

The oppositions that form the work's fundamental semantic structure emerge as justice/injustice or fortune/misfortune. This abstract, universal, and fundamental duality is shaped by symbolic characters and transformed into the text's message. This is presented at a deep level, implicitly, in the contextual dimension.

Yapay Zeka Kullanımı: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.

Use of Artificial Intelligence: No artificial intelligence-based tools or applications were used in this research process. The entire content of this study was created by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles."

Kaynakça

- Akkoyun Koç T. (2021). *Dede Korkut Hikâyeleri'nin Söylem Çözümlemesi ve Kültürel Kimlik Öğeleri*. Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yayınları.
- Aktaş, Ş. (2003). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Altier, S. (2022). “Anadolu Türk Kültüründe Buğday/Başak ve Görsel Dile Aktarımı”. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı 12, 30-62.
- Barthes, R. (2014). *Göstergebilimsel Serüven* çev. Mehmet Rifat ve Sema Rifat. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bayat, F. (2015). *Türk Mitolojik Sistemi Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Bayrak Kaya, E. (2021). “Hz. Nuh Kıssası ve Nuh Tufanının Minyatür Sanatına Yansımaları”. *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (26), 111- 144.
- Çoban, B. (2003). *Söylem ve İdeoloji*. İstanbul: Su Yayınevi.
- Fiske, J. (2014). *İletişim Çalışmalarına Giriş* çev. Süleyman İrvan. Ankara: Pharmakon Yayınları.
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Kalelioğlu, M. (2020). *Yazınsal Göstergebilim*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Timurtaş, F. K. (1981). *Şeyhî'nin Harnâme'si*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi
- Peirce, S. C. (1965). *Philosophical Writings Of Peirce*. New York: Dover Publications.
- Rifat M (2018). *Homo Semioticus ve Genel Göstergebilim Sorunları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rifat, M. (2019). *Göstergebilimin ABC'si*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rifat, M. (2020). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Şentürk, A. A. (1999). *Osmanlı Şiiri Antolojisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Uçan, H. (2013). *Dilbilim Gösterge Bilim ve Edebiyat Eğitimi*. Ankara: Hece Yayınları.
- Yemenicioğlu Negir, E. (2019), “Cornucopia Miti ve Çağdaş Yorumları”. *Journal of Awareness*, 4/1, 19-30.